

(‘સમયસાર’ ૧૫૫ ગાથા ચાલે છે). ફરીને (લઈએ). ‘મોક્ષનું કારણ ખરેખર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે.’ આ એનો સિદ્ધાંત સિદ્ધ કરવો છે. હવે સમ્યગ્દર્શન કોને કહેવું ? ‘તેમાં સમ્યગ્દર્શન તો જીવાદિ પદાર્થોના શ્રદ્ધાનસ્વભાવે...’ આત્માનું થવું, આત્માનું પરિણમવું ‘તે છે;...’ આત્મા જે પવિત્ર પૂર્ણ સ્વભાવ છે, એ પવિત્ર સ્વભાવનું શ્રદ્ધાપણે પરિણમવું. એકલી શ્રદ્ધા એટલે વિકલ્પની શ્રદ્ધા ને એ નહિ. ચૈતન્ય સ્વરૂપ જે વીતરાગ સ્વભાવ સ્વરૂપ પ્રભુ, એનું દર્શન એટલે સમ્યગ્દર્શન, વીતરાગ સ્વભાવની પર્યાયપણે આત્માનું પરિણમવું એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આહા..હા...! એ કાલે આવી ગયું છે.

એ લોકો એમ જ કહે છે કે, જીવાદિ (પદાર્થોની) શ્રદ્ધા તે સમકિત છે. શ્રદ્ધા એટલે શું પણ ? શ્રદ્ધા એટલે વિકલ્પ છે ? આ જીવાદિ વિકલ્પ છે ઈ શ્રદ્ધા છે ? ચૈતન્ય સ્વરૂપ રાગરહિત પૂર્ણ શુદ્ધ પવિત્ર સ્વરૂપ, અનંત ગુણનો પિંડ, એ એનું અનંત ગુણનું શુદ્ધ સ્વરૂપ છે એ પર્યાયમાં સમ્યગ્દર્શનપણે, વીતરાગ પર્યાયપણે થવું એનું નામ સમ્યગ્દર્શન છે. આહા..હા...!

(હવે) સમ્યક્જ્ઞાન (કોને કહે છે ?) ‘જીવાદિ પદાર્થોના જ્ઞાનસ્વભાવે...’ અનંત ગુણ (સ્વરૂપ) જે જીવ વસ્તુ છે, એનું જ્ઞાનનું થવું, સ્વભાવનું જ્ઞાનનું થવું, આત્મ સ્વભાવનું જ્ઞાનનું પરિણમવું તે જ્ઞાન છે. આહા..હા...! આને જ્ઞાન કહીએ. આ બધા વકીલાતના ને ડૉક્ટરના,

એમ.એ.ના ને એલ.એલ.બી.ના એ બધા કુજ્ઞાન છે. એ.. ‘કનુભાઈ’ ! જજનું જ્ઞાન કુજ્ઞાન છે એમ કહે છે. એ તો ઠીક કુજ્ઞાન પણ શાસ્ત્રનું જ્ઞાન એ કરે એ પણ કુજ્ઞાન છે. પરલક્ષી છે (માટે). આહા..હા....!

ભગવાનઆત્મામાં અનંત અનંત ગુણની રાશિ – મોટો ઢગલો ! શુદ્ધ સ્વરૂપ, તેનું પરિણમવું. જ્ઞાન એટલે આત્મા. એ આત્માનું તે જ્ઞાનપણે એટલે સ્વભાવપણે, શુદ્ધ સ્વભાવપણે થવું તેનું નામ જ્ઞાન કહેવામાં આવે છે. આહા..હા....! બે બોલ તો આવ્યા હતા.

હવે, ચારિત્ર કોને કહેવું ? આહા..હા....! ‘રાગાદિના ત્યાગસ્વભાવે...’ આત્માનું પરિણમવું. આહા..હા....! મહાવ્રતાદિ તો રાગ છે, એ કંઈ ચારિત્ર નથી. આહા..હા....! એ તો અચારિત્ર છે. એ રાગાદિનું (એટલે) રાગ, દ્વેષ, વિકલ્પાદિ, એના ત્યાગસ્વભાવે. રાગના વિકલ્પના અભાવસ્વભાવે, ત્યાગસ્વભાવે. રાગનો વિકલ્પ છે ચાહે તો પંચ મહાવ્રતનો (હો), પણ એ રાગના ત્યાગસ્વભાવે, રાગના અભાવસ્વભાવે. ‘જ્ઞાનનું...’ એટલે આત્માનું થવું. આહા..હા....!

આત્મા પોતાના આનંદ અને અનંત ગુણના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમણતાથી થતું જે ચારિત્ર, એને ચારિત્ર કહે છે. પંચ મહાવ્રત ને પાંચ સમિતિ ને ગુપ્તિ ને અઠ્યાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પ (આવે) એ ચારિત્ર નથી. આહા..હા....! એ અચારિત્ર છે, દોષ છે. આવી ચારિત્રની વ્યાખ્યા ! આ..હા....!

જે રાગ, દ્વેષાદિના ત્યાગસ્વભાવ (અર્થાત્) એનો અભાવસ્વભાવ. રાગનો અભાવસ્વભાવ, રાગનો ત્યાગસ્વભાવ, એ રૂપે આત્માનું થવું. ભગવાનઆત્મા જેવો વીતરાગ સ્વભાવે છે એવા વીતરાગ સ્વભાવની શ્રદ્ધા, વીતરાગ સ્વભાવનું પરિણમવું જ્ઞાન અને વીતરાગપણે થવું, રમવું એનું નામ ચારિત્ર છે. આહા..હા....!

‘રાગાદિના ત્યાગસ્વભાવે જ્ઞાનનું થવું...’ રાગના સદ્ભાવે ચારિત્ર થવું એમ નથી. આહા..હા....! આવી વ્યાખ્યા. રાગ – વિકલ્પ શુભ કે અશુભ, એના ત્યાગ – અભાવસ્વભાવે આત્માનું પરિણમવું. રાગપણે ન થવું અને વીતરાગ સ્વભાવપણે, રાગના સ્વભાવના અભાવ સ્વભાવપણે શુદ્ધ ચારિત્રપણે, શુદ્ધ પવિત્રપણે પરિણમવું એનું નામ ચારિત્ર છે. આહા..હા....! છે ? ‘તે ચારિત્ર છે.’

‘તેથી એ રીતે એમ ફલિત થયું...’ તેથી એ રીતે એમ પરિણામ આવ્યું, એનો સરવાળો એ ફળરૂપે આવ્યો કે, ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણે એકલું જ્ઞાનનું ભવન (–પરિણમન) જ છે.’ એ ત્રણે એકલું આત્માનું ભવન છે, આત્માનું પરિણમવું છે, રાગાદિ નહિ. ત્રણેમાં... આ..હા..હા....! સરવાળો જુઓ લીધો ! અરે...! ભગવાનઆત્મા અનંત ગુણનું અનંત ધામ ! સ્વયં જ્યોતિ સુખધામ ! એ સુખસ્થાન, આનંદધામ, એનું આનંદપણે પરિણમીને પ્રતીતિ – સમ્યગ્દર્શન આત્માનો સ્વભાવ (થાય) એનું નામ સમ્યગ્દર્શન. અને આનંદનું જ્ઞાન, સ્વભાવનું જ્ઞાન, રાગનું નહિ, શાસ્ત્રનું નહિ, સ્વભાવનું જ્ઞાન – સ્વભાવ સન્મુખ થઈને સ્વભાવમાંથી

થતું જ્ઞાન તે જ્ઞાન અને સ્વભાવમાં રાગના અભાવસ્વભાવરૂપે સ્વભાવનું – આત્માનું, જ્ઞાનનું એટલે આત્માનું થવું તેને ચારિત્ર કહે છે. આ..હા...!

આ રીતે, આ જ રીતે ‘એમ ફલિત થયું...’ એનું ફળ એ આવ્યું, એનો સરવાળો એ આવ્યો કે, ‘સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણે...’ એ ત્રણે ‘એકલું જ્ઞાનનું ભવન...’ એકલા આત્માના સ્વભાવનું થવું એ છે. આહા..હા...! સમ્યગ્દર્શન હો કે સમ્યક્જ્ઞાન (કે) સમ્યક્ચારિત્ર (હો), ત્રણે અનંત શુદ્ધ પવિત્ર જે સ્વભાવ (છે), રાગના અભાવસ્વભાવ રૂપ ધ્રુવ સ્વભાવ, એ ધ્રુવ સ્વભાવનું પરિણમવું... આહા..હા...! પર્યાયપણે (પરિણમવું), તેમાં શક્તિ જે સત્ત્વ છે તેનું પર્યાયપણે સત્ત્વપણું આવવું એને અહીંયાં દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર કહે છે. આહા..હા...!

જે સત્ પ્રભુ છે, અકારણિક સત્ છે. જ્ઞાયક અકારણિક છે. સત્ અનંત અનંત ગુણનું ભરેલું સત્, એ સત્નું સત્રૂપે, એનું સત્ત્વ જે શુદ્ધ, પવિત્ર, વીતરાગતા છે, એ વીતરાગતાપણે પરિણમવું, એ પરિણમનને ત્રણ પ્રકાર લાગુ પડે — દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર. આહા..હા...! આવી તો વાત છે.

‘પ્રવચનસાર’માં છેલ્લે આવ્યું ને ! રાગ છોડીને. વચમાં રાગ આવે છે, પણ એ કંઈ ચારિત્ર નથી. છદ્દે ગુણસ્થાને પણ રાગ આવે ઈ ચારિત્ર નથી એમ કહે છે. જેટલું સ્વભાવનું પરિણમન થયું છે એટલું ચારિત્ર (છે), પણ રાગનો અભાવ થઈને જ્યારે ચારિત્રની સાતમા ગુણસ્થાનની પરિણતિ થાય એને ત્યાં ચારિત્ર વર્ણવ્યું છે. આહા..હા...! આવો માર્ગ !

મુમુક્ષુ :- ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવે’ મહાવ્રત પાળ્યા હતા કે નહિ ?

ઉત્તર :- પાળ્યા નહોતા. મહાવ્રતના વિકલ્પ આવ્યા હતા એને જાણ્યા હતા કે, આ દુઃખરૂપ છે. એના સ્વામિ નહોતા, એના ધણિ નહોતા, એનું સ્વસ્વામિપણું એમાં નહોતું. આત્મામાં સ્વસ્વામિસંબંધ નામનો ૪૭ મો ગુણ છે. એ આત્મા દ્રવ્ય શુદ્ધ, ગુણ શુદ્ધ અને પર્યાય શુદ્ધ, એ એનું સ્વ અને એ એનો સ્વામિ. રાગ થાય એનો એ સ્વામિ નહિ અને એ એનું સ્વ નહિ. એનું સ્વ નહિ માટે એનો સ્વામિ નહિ. આહા..હા...! આવી વાતું છે.

જે પોતાનું દ્રવ્ય સ્વ શુદ્ધ, ત્રિકાળી ગુણ સ્વ શુદ્ધ અને વર્તમાન પવિત્ર પર્યાય, વીતરાગી અનંત ગુણની નિર્મળ પર્યાય સ્વ શુદ્ધ, એનો એ સ્વામિ છે. વચ્ચે રાગાદિ આવે (પણ) એનો એ સ્વામિ નથી, એનો ધણિ નથી. આહા..હા...! મારા ધણિ વિનાનો એ માલ છે. આ..હા..હા...!

એક ફેરી ઘણા લાખો રૂપિયાનો માલ દરિયાને કાંઠે આવ્યો હતો. પછી એમાં એવું હતું કે, જો એ પકડાય તો બહુ મોટો ગુનો થાય એવું હતું. એટલે એ માલનો ધણિ થયો નહિ. લાખોનો, ઘણા લાખોનો માલ હતો. (કોઈ) ધણિ ન થયો. એમ ભગવાનઆત્મા ! વચમાં રાગ આવે એનો ધણિ ન થાય. પકડાય (જાય), ધણિ થાય તો પકડાય જાય. ‘ખંભાત’ના કાંઠે મોટું થયેલું. ઘણા લાખોનો કાપડની ગાંસડિયું (આવેલી). ઘણા લાખોના

ગાંસડિયું (આવેલી). કાંઈક ગુનાથી ખાનગી લાવ્યા હશે. એમાં કોઈ કહે કે, આ છે કોની ? એ પકડાણો. એટલે એનો ધણિ (કહે), મારો માલ નથી આ. થઈ રહ્યું. આહા..હા...!

એમ આત્મામાં પવિત્ર ભગવાન પૂર્ણાનંદનો નાથ જ્યાં આનંદ અને શાંતિપણે પરિણમે છે, તેની પ્રતીતિપણે, તેના જ્ઞાનપણે અને તેના રાગના અભાવના સ્વભાવપણે પરિણમે છે તે ચારિત્ર, દર્શન ને જ્ઞાન છે. આહા..હા...! આવું છે. મુદ્દાની રકમની વાત મૂકીને બધી વાતું (કરે). આમ પાળો ને આ કરો ને આ કરો ને દેશસેવા કરો ને વ્રત પાળો ને અપવાસ કરો, શાસ્ત્ર બનાવો, શાસ્ત્રની પ્રભાવના કરો, પ્રસાર કરો... પણ કોનો ? બાપુ ! શું છે આ ? આહા..હા...! કરોડો શાસ્ત્રો બનાવો, પચીસ લાખના, પચાસ લાખના (બનાવો) પછી શાસ્ત્રની પ્રભાવના કરો. પણ શું છે એમાં ? એ તો બધો વિકલ્પ છે.

મુમુક્ષુ :- શાસ્ત્ર છપાવવાની પ્રભાવના તો આપે કરી.

ઉત્તર :- એ પ્રભાવના નથી. એને અંદર રાગથી રહિત એવી દૃષ્ટિ, જ્ઞાન ને રમણતા (કરવી) એ એની પ્રભાવના છે, સ્વ પ્રભાવના (છે). પણ વચ્ચે આવો રાગ આવે એને વ્યવહાર પ્રભાવના કહેવામાં આવે છે, પણ છે બંધનું કારણ. આહા..હા...! આવી વાતું છે.

ત્રણનો સરવાળો કર્યો. ‘એમ ફલિત થયું કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ ત્રણે એકલું જ્ઞાનનું ભવન...’ (છે). એકલા આત્માના સ્વભાવનું ભવન (છે), જેમાં રાગના અંશની બિલકુલ મદદ ને સહાય નહિ. આહા..હા...! શાસ્ત્રમાં વ્યવહાર રત્નત્રયને નિમિત્ત કહેવામાં આવે પણ એ નિમિત્તની સહાય નથી અને નિમિત્તપણું કહ્યું એ તો ઉપચારથી એને કહ્યું, વસ્તુસ્થિતિ તો આ છે. આહા..હા...! વીતરાગમાર્ગ આકરો છે.

ત્રણેની વ્યાખ્યા કરી. પછી કીધું કે, ‘એ ત્રણે એકલું જ્ઞાનનું ભવન...’ એકલા આત્મસ્વભાવનું થવું એમ. જોયું ? એકલું (કહ્યું છે). આ એકલા ઉપર વજન છે. બેકલો રાગનો વિકલ્પ ભેગો નહિ. બેકલો હોય તો બગડશે, એકડે એક ને બગડે બે. આહા..હા...! એક ચૈતન્ય સ્વરૂપ ભગવાન પૂર્ણાનંદ ને પૂર્ણ ચૈતન્ય જ્યોતિ, અતીન્દ્રિય અનંત અનંત ગુણનો પિંડ, એ એના ગુણોના સ્વભાવપણે પર્યાયમાં પરિણમવું, સ્વભાવપણે પરિણમવું, એ ત્રણે ‘એકલું જ્ઞાનનું ભવન...’ (છે). એકલા આત્મસ્વભાવનું થવું (છે). આ..હા..હા...! આવી સ્પષ્ટ વાત છે. એમાં વ્યવહાર ચારિત્ર ને રાગની ગંધેય અહીં નથી. આહા..હા...! એને કારણે પાળતા પાળતા (શુદ્ધતા) થાય. એ વળી કેટલાક કહે છે. ટીકામાં ક્યાંક આવે (કે), વ્યવહાર સાધન-સાધ્ય. એ તો સમજાવ્યું છે. આહા..હા...!

એકલો ભગવાન રાગ અને વિકલ્પ વિનાનો જે ગુણ - સ્વભાવ, એવો એકલો પ્રભુ, પોતાના શુદ્ધ સ્વભાવપણે દ્રવ્યે અને ગુણે છે એ રીતે પર્યાયમાં શુદ્ધપણે, એનું જે સત્ત્વ છે તે પર્યાયપણે સત્ત્વ આવ્યું, પરિણમ્યું એને દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર કહે છે. આહા..હા...! આકરું કામ છે. અહીં તો જરી બાળ બ્રહ્મચારી છોડીયું હોય, દીક્ષા લે (તો) ઓ..હો..હો...! શું

ચારિત્ર ! ધૂળેય ચારિત્ર નથી. આહા..હા...! હજી સમ્યગ્દર્શન, શુદ્ધ સ્વભાવના પરિણમનની ખબર નથી (ત્યાં ચારિત્ર આવ્યું ક્યાંથી ?)

આહા..હા...! ત્રિકાળી ભગવાન મહાસત્તા જેની શુદ્ધ પવિત્ર, એના હોવાપણે, એનું હોવાપણું છે તેવું જ હોવાપણું પરિણમનમાં - પર્યાયમાં - અવસ્થામાં આવે ત્યારે તો તેને હજી સમ્યગ્દર્શન કહે છે. એવું જ પરિણમન આવે ત્યારે તેને જ્ઞાન કહે છે અને એવું જ સ્વભાવનું પરિણમન આવે તેને રાગાદિના ત્યાગસ્વભાવરૂપ ચારિત્ર કહે છે. આહા..હા...! છે કે નહિ એમાં ?

પહેલી ત્રણેની વાત તો કરી, પછી લીધું કે, ‘ત્રણે એકલું જ્ઞાનનું ભવન...’ (છે), એકલા આત્મસ્વભાવનું થવું (છે). આ..હા..હા...! ભાષા મૂકી, જોઈ ? એકલો સ્વભાવ શુદ્ધ ચૈતન્યપ્રભુ ! એકલું જ્ઞાન ને આનંદ ને શુદ્ધ સ્વભાવનું થવું, જેમાં વ્યવહારની ગંધ નહિ, વ્યવહારની સહાય નહિ... આહા..હા...! વ્યવહાર આવો હોય તો એ નિશ્ચય પામે (એવી) જેમાં ગંધ નથી. ઈ વાત જ જૂઠી છે. આહા..હા...! વાતું વ્યવહારની કરે (એટલે) લોકો રાજી થાય. આમ કરો, આમ કરો, સાધર્મીને મદદ કરો. અરે...! પણ સાધર્મી છે ક્યાં ? તું હજી સાધર્મી (નથી), મિથ્યાદષ્ટિ (છે). સાધર્મીને આમ કરો (એમ કહે) એટલે લોકોને એવું થાય કે, આ..હા..હા...! એક તો ઓશિયાળા સાધારણ હોય. સાધર્મીને આમ દેવું, મદદ કરવી, ફલાણું કરવું, આમ કરવું ઈ પ્રભાવના છે, એ સમ્યગ્દર્શનની પ્રભાવના છે. આહા..હા...!

અહીં તો પરમાત્માનું કહેલું ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ સંત કહે છે અને એના ટીકાકાર એમાંથી કાઢીને આ ભાવ કહે છે. આહા..હા...! પાઠ છે ને ! જુઓને ! ‘રાગાદીપરિહરણં ચરણં’ પાઠમાં છે. ‘જીવાદીસદ્દહણં સમ્મત્તં’ એ પણ રાગરહિત જે સ્વભાવની શ્રદ્ધા, એમ છે. ‘જીવાદીસદ્દહણં’ આવ્યું એટલે જાણે જીવની શ્રદ્ધા ને અજીવ ને નવ તત્ત્વની શ્રદ્ધા થઈ એટલે થઈ ગયું. આહા..હા...!

‘એ ત્રણે એકલું...’ આત્માનું ભવન. એકલું આત્માના શુદ્ધ સ્વરૂપનું ભવન - થવું ભવન (થવું). ‘ભવન જ છે.’ એમ છે, જોયું ? એકલું આત્માના સ્વભાવનું થવું જ છે. (એ) ત્રણ એકલું આત્માના સ્વભાવનું થવું જ છે. આ..હા..હા...! સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન ને ચારિત્ર એ ત્રણ એકલા આત્મસ્વભાવનું થવું જ છે. એમાં બિલકુલ રાગાદિની, નિમિત્તની મદદ નથી. આહા..હા...! અને વ્યવહાર રત્નત્રયથી આ સ્વભાવનું પરિણમન થાય એવી એ વસ્તુ નથી. આ..હા...!

‘એકલું જ્ઞાનનું...’ એટલે સ્વભાવનું એટલે આત્માનું ‘(-પરિણમન) જ છે...’ આહા..હા...! એકલું આત્માનું પરિણમન જ છે, એકલું આત્માના સ્વભાવનું પરિણમન જ છે. રાગના પરિણમનનો અંશ જેમાં બિલકુલ નથી. આહા..હા...! આમાં છે કે નહિ એમાં ? કોઈ કહે કે, ‘સોનગઢ’વાળા એકાંત નિશ્ચયની જ વાતું કરે છે. ભેગી વ્યવહારની (વાત) કહેતા નથી.

પણ કથનમાં વિકલ્પ આવે છતાં આવે ઈ વસ્તુ નથી. આહા..હા...! આ 'સમયસાર' શું કહે છે ? આ અત્યારનું 'સમયસાર' છે ? બે હજાર વર્ષ પહેલાંનું 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'નું (રચેલું છે) અને આ અભિપ્રાય તો અનાદિનો છે. આ (અભિપ્રાય) કાંઈ એકલા 'કુંદકુંદાચાર્યદેવ'નો નથી. અનાદિ સંતો, દિગંબર મુનિઓ, કેવળીઓનો આ અભિપ્રાય છે. 'એક હોય ત્રણ કાળમાં પરમાર્થનો પંથ' એના બે ભાગ ન હોય કે આમેય હોય ને આમેય હોય. આહા..હા...! કદાચ પડે, એકાંત લાગે. અનેકાંત જોઈએ, વ્યવહારથી પણ થાય, સ્વભાવથી પણ થાય (એમ કહો). પણ એકલું 'જ', 'એકલું જ', એકલો સ્વભાવ 'જ', સ્વભાવપણે પરિણમવું 'જ' તે દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર છે. એકલું અને જ, બેય જોડી દીધા. આ..હા..હા...! અરે... પ્રભુ ! સત્યનો માર્ગ તો આવો છે ને પ્રભુ ! દુનિયા કોઈ માને ને મનાવી દ્યે, એને લાખો માણસ માને... ઓ..હો..હો...! શું વ્યવહાર આ છે ને ફલાણું આ છે ! આ..હા...! મોટા ગજરથ કાઢ્યા, દસ લાખ ખર્ચા માટે એમાં ધર્મ થઈ ગયો !

મુમુક્ષુ :- સંઘવીની પદવી મળે.

ઉત્તર :- પદવી અજ્ઞાનીઓ આપે. સંઘવીની પદવી આપે. આહા..હા...! આ તો સંઘ મોટો ભગવાન અનંત ગુણનો સંઘ ! આ..હા..હા...! એની પદવી જેણે પર્યાયમાં પ્રાપ્ત કરી છે, આહા..હા...! જેને નિમિત્ત અને રાગની સાથે લાગતુંવળગતું કાંઈ નથી. વ્યવહાર રત્નત્રય સાથે નિશ્ચય રત્નત્રય જે આ છે એને બીજાનું લાગતુંવળગતું કાંઈ નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :- નિશ્ચય તો વ્યવહારનો નિષેધ કરે છો.

ઉત્તર :- સ્વભાવ સ્વભાવરૂપે પરિણમે છે એ અભાવપણું બતાવે છે કે વ્યવહાર હતો એનો અભાવસ્વભાવ. આહા..હા...! વ્યવહારથી થાય છે (એમ જે કહે) એ તો જૈનદર્શન નથી, એ વીતરાગમાર્ગ નથી. આહા..હા...!

પહેલી વ્યાખ્યા આત્માની કરી. આત્મા આ પ્રમાણે સ્વભાવપણે પરિણમે એ સમ્યગ્દર્શન, સ્વભાવપણે પરિણમે તે જ્ઞાન, સ્વભાવપણામાં રાગાદિ રહિત થઈ પરિણમે તે ચારિત્ર. પછી ભેગું કરીને એકદમ એકાંત કરી નાખ્યું. 'એ ત્રણે એકલું...' આત્માનું ભવન (છે), જેમાં રાગ અને નિમિત્તની કાંઈ લેશ અપેક્ષા નથી, નિરપેક્ષપણે (પરિણમે છે). એકલા આત્માના સ્વભાવનું ભવન જ. ભવવું એટલે થવું, પરિણમન. 'માટે જ્ઞાન જ પરમાર્થ મોક્ષકારણ છે.' લ્યો. છેવટે સરવાળો (આ કર્યો). જ્ઞાન એટલે આત્મા. આત્માનો સ્વભાવ શુદ્ધ જે છે એ જ પરમાર્થ મોક્ષનું કારણ છે. એ શુદ્ધનું પરિણમન થવું તે (મોક્ષનું કારણ છે). જે ત્રિકાળ શુદ્ધ છે... આહા..હા...! એ શુદ્ધનું પરિણમન થવું એ જ પરમાર્થ મોક્ષકારણ છે. ચાર લીટી, પાંચ લીટીમાં તો ઘણું ભર્યું ! આહા..હા...!

ભાવાર્થ :- 'આત્માનું અસાધારણ સ્વરૂપ જ્ઞાન જ છે.' હવે અહીં શું કહે છે ? કે, જ્ઞાન જ્ઞાન કેમ કહ્યું ? આત્મા ન લીધો અને જ્ઞાન જ્ઞાન કેમ કહ્યું ? (કેમકે), 'આત્માનું

અસાધારણ...' એટલે કોઈ બીજામાં આ (ગુણ) નથી, આને બીજો કોઈ આવો ગુણ નથી. 'અસાધારણ સ્વરૂપ જ્ઞાન જ છે.' કે જે સ્વ અને પરને જાણવાની સ્વતઃ તાકાત છે. બીજા ગુણો જાણવાની તાકાત રાખતા નથી અને રાગાદિની વાત તો અહીં છે જ નહિ. આહા..હા...!

'આત્માનું અસાધારણ...' એટલે બીજું કોઈ નહિ એવું સ્વરૂપ તે 'જ્ઞાન જ છે. વળી આ પ્રકરણમાં...' આ અધિકારમાં 'જ્ઞાનને જ મુખ્ય કરીને વ્યાખ્યાન છે.' જ્ઞાનનું થવું, જ્ઞાનનું થવું, રાગનું થવું નહિ, રાગનું થવું નહિ. આહા..હા...! એ જ્ઞાનને જ મુખ્ય કરીને વ્યાખ્યાન છે. તેથી 'જ્ઞાનને જ...' આત્માના જ્ઞાનને જ. 'પ્રધાન...' મુખ્ય 'કરીને વ્યાખ્યાન છે. તેથી...' એમ કેમ કહ્યું ? કે, બીજા ગુણો અંદર ભેગા છે ખરા પણ જ્ઞાનને પ્રધાન કરીને કહ્યું એટલે રાગને ગૌણ કરીને કહ્યું એમ અહીં નથી (કહેવું). અહીં તો ગુણ જે અનંત છે એમાં અસાધારણ જે જ્ઞાન છે એને જ મુખ્ય કરીને કહ્યું. અંદર બીજા અનંત ગુણો છે. સમજાણું કાંઈ ? પણ જ્ઞાનને મુખ્ય કરીને કહ્યું એટલે અંદર રાગ પણ ગૌણપણે છે, એમ નથી. આહા..હા...! આવો માર્ગ સાંભળવો કઠણ પડે. આ ભવના અંતની વાતું છે ને પ્રભુ ! જેમાં ભવના અંત ન આવે, બાપા ! એ ભવભ્રમણ કરી કરીને મરી ગયો છે. આહા..હા...!

'અષ્ટપાહુડ'માં તો કહે છે, પ્રભુ ! તેં સાધુના દ્રવ્યલિંગ એટલી વાર ધાર્યા... આહા..હા...! કે, એના પછી પણ તેં અનંતા ભવ કર્યા છે. દ્રવ્યલિંગ દ્વિગંબર સાધુ પંચ મહાવ્રતધારી, એવા દ્રવ્યલિંગ એટલી વાર ધાર્યા કે અનંત અનંત વાર પાળ્યા અને એના પછી અનંત વાર તેં અનંતા ભવ કર્યા છે. આહા..હા...! અને તારા જન્મની જનની માતા(ના), તારા દુઃખને દેખીને તારા રૂદનના આંસુ એવા પડ્યા, તારી માને (એટલા આંસુ આવ્યા)... આહા..હા...!

આમ વીસ વર્ષનો જુવાન, છ મહિના-બાર મહિનાનું પરણેતર હોય, એકનો એક દીકરો હોય અને એની મા જોતી હોય (કે), અરે...! હવે (મરવાની) તૈયારી છે. અર..ર..ર...! આહા..હા...! ચાલ્યો આ ! એમ કીધું હતું, ભાઈ ! કેવા 'લાખાણી' ? 'મૂળજી લાખાણી' ! 'મૂળજી'નો મોટો છોકરો હતો ને ? 'ભાનુભાઈ' ! જુવાન માણસ ! 'ભૂરાભાઈ'ને ત્યાં પરણ્યો હતો. 'પોરબંદર' ! એની વહુ કહે, આ છોકરો ચાલ્યો. આ..હા...! પરણેલો ! શું કહેવાય જૈનપ્રકાશ ? આપણું 'આત્મધર્મ' ! 'ભાનુ'નું હતું. પહેલા ઈ 'ભાનુ'નું હતું. સંપાદક તરીકે (ઈ હતા). પરણેલો મોટા ગૃહસ્થમાં. આહા..હા...! જેના લગ્નમાં આમ પ્લેનમાં કેરીઓ ઉતારી હતી ને મોટા જમણ કર્યા હતા. એની મા કહે, જુઓ ! છોકરો (ચાલ્યો). દેહ છૂટી ગયો, ફડાક દઈને ! આ..હા...! એવા મરણ થતાં તારી માંના આંસુ, જનની આંસુના ઢગલા કરે તો આખા દરિયા ભરાય, કહે છે. દરિયો ભરાય એટલા તારી માતાએ તારી પાછળ (આંસુ પાડ્યા) છે, બાપા ! આહા..હા...! ભાઈ ! તને ખબર નથી. અનંત અનંત ભવમાં ક્યાં ભેડું પડી ગઈ છે અને ક્યાં દુઃખોના ઢગલા વેઠ્યા છે ? ભાઈ ! ભૂલી ગયો તું. આહા..હા...!

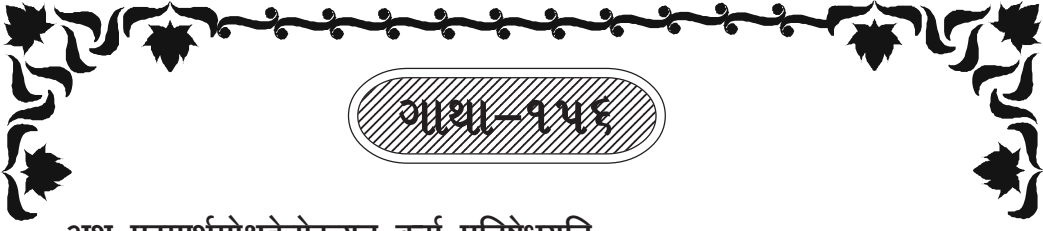
તારા દુઃખને દેખી બીજાને રોણા આવ્યા છે, પ્રભુ ! એવા દુઃખ વેઠ્યા છે, ભાઈ ! આહા..હા...! એ આ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ વિના. આ વિના બધું થયું. દ્રવ્યલિંગે ધારણ કર્યા, પંચ મહાવ્રત અનંત વાર પાળ્યા, દિગંબર સાધુ અનંત વાર થયો. આહા..હા...! ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેયક ઊપજાયો’ મુનિવ્રત પાળ્યા. પંચ મહાવ્રત (પાળ્યા). વસ્ત્રનો ત્યાગ (કર્યો), એક દોરો (રાખ્યો) નહિ એવા મુનિવ્રત પાળ્યા પણ અંદર સમ્યગ્દર્શન – આત્મ સ્વભાવની દૃષ્ટિ વિના બધા થોથા નીકળ્યા. આહા..હા...! ‘મુનિવ્રત ધાર અનંત બૈર ત્રૈવેયક ઊપજાયો, પણ આત્મજ્ઞાન બિન લેશ સુખ ન પાયો’ પણ આત્મા રાગથી ભિન્ન (છે) એનું જ્ઞાન અને સમકિત વિના એને સુખનો સ્વાદ ન આવ્યો. એ પંચ મહાવ્રતના પરિણામનો સ્વાદ એ દુઃખ છે. આહા..હા...! આહા..હા...! પંચ મહાવ્રત ને અઠવાવીસ મૂળગુણના વિકલ્પો એ દુઃખ છે, બાપા ! તેં દુઃખ વેઠ્યા. તને સુખ મળ્યું નથી. આહા..હા...! આ..હા..હા...!

એ અહીં કહે છે. ‘આ પ્રકારણમાં જ્ઞાનને જ...’ મુખ્ય કરીને. મુખ્ય કરીનો અર્થ એના અનંતા ગુણો છે એ અપેક્ષાએ. જ્ઞાનને મુખ્ય કરીને એટલે કે વ્યવહારને ગૌણ કરીને એમ અહીં નથી, એવી અહીં અપેક્ષા નથી. આહા..હા...! ‘જ્ઞાનને જ...’ મુખ્ય કરીને ‘વ્યાખ્યાન છે.’ વળી, ‘તેથી ‘સમ્યગ્દર્શન, જ્ઞાન અને ચારિત્ર—એ ત્રણેય સ્વરૂપે જ્ઞાન જ પરિણમે છે’ ત્રણે સ્વરૂપે જ્ઞાન જ પરિણમે છે. ‘એમ કહીને જ્ઞાનને જ મોક્ષનું કારણ કહ્યું છે.’

‘જ્ઞાન છે તે અભેદ વિવક્ષામાં આત્મા જ છે...’ જોયું ? એ તો જ્ઞાન(થી) વાત કરી બાકી અભેદથી તો ઈ આત્મા જ છે. આહા..હા...! ‘જ્ઞાન છે તે અભેદ...’ જ્ઞાન અને દ્રવ્ય આત્મા, બે. અભેદ કથનમાં જ્ઞાન તે જ આત્મા છે. ‘એમ કહેવામાં કાંઈ પણ વિરોધ નથી.’ આહા..હા...! ‘માટે ટીકામાં કેટલેક સ્થળે આચાર્યદેવે જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માને ‘જ્ઞાન’ શબ્દથી કહ્યો છે.’ જ્ઞાનસ્વરૂપ ભગવાનને ‘જ્ઞાન’ શબ્દથી જ કહ્યો છે. જ્ઞાનનું પરિણમવું... જ્ઞાનનું પરિણમવું... જ્ઞાનનું પરિણમવું, રાગનું પરિણમવું નહિ એટલે કે આત્માનું પરિણમવું એમ અર્થ લેવો. આ..હા...!

અજ્ઞાની પર્યાયનું અને દ્રવ્યનું જ્ઞાન કરવા જાય છે ત્યાં અનાદિના અભ્યાસથી પર્યાયમાં અહંપણાનું જોર રહેવાથી દ્રવ્યનું જ્ઞાન સાચું થતું નથી. અજ્ઞાનીને એમ થાય છે કે પર્યાય છે ને ! પર્યાય છે તો ખરી ને ! એમ પર્યાય ઉપર જોર આપવાથી દ્રવ્ય ઉપર જોર આપી શકતો નથી અને તેથી અંદરમાં ઢળી શકતો નથી.

—પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી, આત્મધર્મ મે—૨૦૦૨

અથ પરમાર્થમોક્ષહેતોરન્યત્ કર્મ પ્રતિષેધયતિ -

મોત્તૂણ ગિચ્છયદ્દં વવહારેણ વિદુસા પવદ્દંતિ ।

પરમદ્દમસ્સિદાણ દુ જદીણ કમ્મવ્વઓ વિહિઓ ॥૧૫૬॥

મુક્ત્વા નિશ્ચયાર્થ વ્યવહારેણ વિદ્વાંસઃ પ્રવર્તન્તે ।

પરમાર્થમાશ્રિતાનાં તુ યતીનાં કર્મક્ષયો વિહિતઃ ॥૧૫૬॥

યઃ ખલુ પરમાર્થમોક્ષહેતોરતિરિક્તો વ્રતતપઃપ્રભૃતિશુભકર્માત્મા કેષાઞ્ચિન્મોક્ષહેતુઃ સ સર્વોઽપિ પ્રતિષિદ્ધઃ, તસ્ય દ્રવ્યાન્તરસ્વભાવત્વાત્ તત્સ્વભાવેન જ્ઞાનભવનસ્યાભવનાત્; પરમાર્થમોક્ષહેતોરેવૈકદ્રવ્યસ્વભાવત્વાત્ તત્સ્વભાવેન જ્ઞાનભવનસ્ય ભવનાત્ ।

હવે પરમાર્થ મોક્ષકારણથી અન્ય જે કર્મ તેનો નિષેધ કરે છે :-

વિદ્વજ્જનો ભૂતાર્થ તજ્જ વ્યવહારમાં વર્તન કરે,

પણ કર્મક્ષયનું વિધાન તો પરમાર્થ-આશ્રિત સંતને. ૧૫૬.

ગાથાર્થ :- (નિશ્ચયાર્થ) નિશ્ચયનયના વિષયને (મુક્ત્વા) છોડીને (વિદ્વાંસઃ) વિદ્વાનો (વ્યવહારેણ) વ્યવહાર વડે (પ્રવર્તન્તે) પ્રવર્તે છે; (તુ) પરંતુ (પરમાર્થમ્ આશ્રિતાનાં) પરમાર્થને (-આત્મસ્વરૂપને) આશ્રિત (યતીનાં) યતીશ્વરોને જ (કર્મક્ષયઃ) કર્મનો નાશ (વિહિતઃ) આગમમાં કહ્યો છે. (કેવળ વ્યવહારમાં પ્રવર્તનારા પંડિતોને કર્મક્ષય થતો નથી.)

ટીકા :- પરમાર્થ મોક્ષહેતુથી જુદો, જે વ્રત, તપ વગેરે શુભકર્મસ્વરૂપ મોક્ષહેતુ કેટલાક લોકો માને છે, તે આખોય નિષેધવામાં આવ્યો છે; કારણ કે તે (મોક્ષહેતુ) અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો (અર્થાત્ પુદ્ગલસ્વભાવી) હોવાથી તેના સ્વ-ભાવ વડે જ્ઞાનનું ભવન થતું નથી, - માત્ર પરમાર્થ મોક્ષહેતુ જ એક દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો (અર્થાત્ જીવસ્વભાવી) હોવાથી તેના સ્વભાવ વડે જ્ઞાનનું ભવન થાય છે.

ભાવાર્થ :- મોક્ષ આત્માનો થાય છે તો તેનું કારણ પણ આત્મસ્વભાવી જ હોવું જોઈએ. જે અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવવાળું હોય તેનાથી આત્માનો મોક્ષ કેમ થાય ? શુભ કર્મ પુદ્ગલસ્વભાવી છે તેથી તેના ભવનથી પરમાર્થ આત્માનું ભવન ન થઈ શકે; માટે તે આત્માના મોક્ષનું કારણ થતું નથી. જ્ઞાન આત્મસ્વભાવી છે તેથી તેના ભવનથી આત્માનું ભવન થાય છે; માટે તે આત્માના મોક્ષનું કારણ થાય છે. આ રીતે જ્ઞાન જ વાસ્તવિક મોક્ષહેતુ છે.

ગાથા - ૧૫૬ ઉપર પ્રવચન

‘હવે, પરમાર્થ મોક્ષકારણથી અન્ય જે કર્મ તેનો નિષેધ કરે છે :-’ મોક્ષના કારણથી અન્ય જે રાગાદિ, વ્યવહાર રત્નત્રયાદિ, એનો આમાં નિષેધ કરે છે. ૧૫૬.

મોત્તૂળ ણિચ્છયદ્વં વવહારેણ વિદુસા પવદ્વંતિ।

પરમદ્વમસ્સિદાણ દુ જદીણ કમ્મવ્વઓ વિહિઓ।।૧૫૬।।

વિદ્વજ્જનો ભૂતાર્થ તજ્જ, વિદ્વાનો તમે અંદર નિશ્ચયને છોડી દઈને વ્યવહાર, વ્યવહારની વાતો કરવા મંડી પડ્યા છો અને વ્યવહારના વર્તન, વ્યવહારના વર્તન (કરો છો). આહા..હા...! ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ ટાણે (આવા) લોકો હશે. ‘વિદ્વજ્જનો ભૂતાર્થ તજ્જ...’ નિશ્ચય વસ્તુ છે તેને છોડી દઈને અરે..રે...! વિદ્વાનો તમે શું કર્યું ? તમારી વિદ્વતાની અંદરમાં આ ફળ શું લાવ્યા ? આ..હા...! વ્યવહાર કરો, વ્યવહાર કરો, વ્યવહારથી થાશે. આહા..હા...! છે કે નહિ અંદર ? ભાઈ ! પાઠ છે કે નહિ ? આહા..હા...! ‘વિદ્વજ્જનો ભૂતાર્થ તજ્જ’

‘જયસેનાચાર્યદેવ’ જરી બીજો અર્થ કર્યો (છે). વિદ્વાનો વ્યવહારને કરતા નથી, નિશ્ચયને કરે છે, વ્યવહારમાં પ્રવર્તતા નથી એમ કહે છે. એવો અર્થ કર્યો છે. અહીં મૂળ પાઠને ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ની શૈલીથી (કહે છે). આહા..હા...! ‘મોક્ષકારણથી અન્ય જે કર્મ તેનો નિષેધ કરે છે :-આ..હા...!

વિદ્વજ્જનો ભૂતાર્થ તજ્જ વ્યવહારમાં વર્તન કરે,

પણ કર્મક્ષયનું વિધાન તો પરમાર્થ-આશ્રિત સંતને. ૧૫૬.

આ..હા..હા...! હજી તો ઓળખાણે ન મળે, શ્રદ્ધાના ઠેકાણા ન મળે અને ચારિત્ર થઈ ગયા ને મોક્ષ જશે (એમ કહે). આહા..હા...! બાપુ ! આકરી વાત છે, ભાઈ !

‘દીપચંદ્રજી’ થઈ ગયા, ‘દીપચંદ્રજી’ ! એણે અધ્યાત્મનું ‘પંચસંગ્રહ’ (બનાવ્યું) છે. ‘અધ્યાત્મ પંચસંગ્રહ’માં લખ્યું છે. ‘દીપચંદ્રજી’ શું કહેવાય ? ‘ચિદ્ધૃવિલાસ’ બનાવ્યું છે ને ! ‘અનુભવ પ્રકાશ’ ! એમણે કહ્યું, તે દિ’ એમ કહ્યું હો ! ‘અત્યારે કોઈ(ની) આગમ પ્રમાણે મને શ્રદ્ધા દેખાતી નથી. જો મોઢે કહેવા જાઈએ તો સાંભળતા નથી.’ એમ એમાં લખે છે. ‘અધ્યાત્મ પંચસંગ્રહ’ છે. પાંચ મોટા પુસ્તક છે. એ પાંચનો એક સંગ્રહ (છે). છે, બધા જોયા છે ને ! આગમ પ્રમાણે શ્રદ્ધા (દેખાતી નથી). એ વખતે, ૨૦૦ વર્ષ પહેલાં ! આગમ પ્રમાણે કોઈની શ્રદ્ધા (હું) જોતો નથી. આહા..હા...! મોઢેથી કહેવા માગીએ તો સાંભળતા નથી. માટે લખી જાઉં છું. એવું લખ્યું છે.

મુમુક્ષુ :- આજે તો સાંભળનારા ઘણા થઈ ગયા છે.

ઉત્તર :- હવે છે ખરા. હવે સાંભળનારા થયા છે. લાખો માણસો જરી વિચારમાં ફેરફાર કરીને વિચાર કરે છે. માર્ગ તો કાંઈક બીજો છે.

ટીકા, ૧૫૬ની ટીકા. ‘પરમાર્થ મોક્ષહેતુથી જુદો,...’ (અર્થાત્) મોક્ષના કારણથી જુદો. ‘વ્રત, તપ...’ શીલ, તપ ‘વગેરે શુભકર્મ...’ શુભ પરિણામ. ‘મોક્ષહેતુ કેટલાક લોકો માને છે,...’ આને મોક્ષનું કારણ કેટલાક અજ્ઞાની માને છે. આહા..હા...! પેલો ‘વિદ્વાન’નો અર્થ ‘કેટલાક લોકો’ કરી નાખે છે. આહા..હા...! પરમાર્થ મોક્ષકારણથી, હેતુ એટલે કારણ. મોક્ષના કારણથી – હેતુથી જુદો. એ વ્રત, તપ મોક્ષનો હેતુ નથી. આહા..હા...! પંચ મહાવ્રત ને સમિતિ, ગુપ્તિ વ્યવહાર ને અઠ્યાવીસ મૂળગુણ... આ..હા...! અત્યારે તો એનાય ક્યાં ઠેકાણા છે ? હંમેશાં એને માટે ચોકા કરી આહાર લે. આહા..હા...! ઉદ્દેશીક આહાર – એને માટે (બનાવેલો આહાર લે). વ્યવહાર અઠ્યાવીસ મૂળગુણના ઠેકાણા નથી (તો ત્યાં) નિશ્ચય તો ક્યાં હતો ? આહા..હા...! આ..હા...! એને માટે બધું બનાવે. પાણી, આહાર, મોસંબીનો રસ, ઢીકણું... આહા..હા...!

કોઈક અહીં કહેતું હતું (કે), ‘જયપુર’માં ‘વિદ્યાનંદજી’ હતા. એક મહિનાના ત્રીસ દિવસના શેઠિયાઓ નક્કી કરે. આ દિવસે (આ) ઠેકાણે જવું, આ (દિવસે) આ ઠેકાણે (જવું એમ) ત્રીસના ઠેકાણા (નક્કી કરે). એને માટે બનાવી અને શેઠિયા બનાવે અને ત્યાં વ્હોરવા જાય. હમણાં કો’ક કહેતું હતું. કોણ કહેતું હતું ? કો’ક કહેતું હતું. ‘શ્રીપાળજી’ ! ‘દિલ્હી’વાળા ! આહા..હા...! ‘શ્રીપાળજી’ ! એક મહિનાના (ઘર) નક્કી થાય. આ દિવસે આના ઘરે જાવું. એને ત્યાં એના માટે બધું એકેએક બન્યું હોય. અરે...રે...! અરે... ભાઈ ! જ્યાં અઠ્યાવીસ મૂળગુણના છેદ છે. ‘અષ્ટપાહુડ’માં પાઠ છે. એના મૂળગુણમાં છેદ છે એનું બધું ખોટું છે, એનું એકેય સાચું છે નહિ. આહા..હા...! શું થાય ? અત્યારે આખી વાત ક્યાં કરવી ? આહા..હા...! (શ્રોતા :- ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ના વખતમાંય એવું હતું). એવું છે એટલે પોકાર કર્યો છે. આહા..હા...!

પરમાર્થ મોક્ષના હેતુથી જુદો. મોક્ષના હેતુથી જુદો એટલે બંધનું કારણ. ‘વ્રત, તપ વગેરે શુભકર્મ...’ એટલે શુભ ઉપયોગ, શુભ પરિણામ. એ ‘મોક્ષહેતુ કેટલાક...’ એટલે અંદર (પાઠમાં) જે પેલા વિદ્વાન કીધા ને ! એવા ‘કેટલાક લોકો માને છે,...’ આહા..હા...! ‘તે આખોય નિષેધવામાં આવ્યો છે;...’ આખોય વ્યવહાર (નિષેધવામાં આવ્યો છે). આ..હા..હા...! આકરું કામ છે.

‘આખોય...’ એટલે શું કીધું ? વ્રત વગેરે શુભ પરિણામ, એ આખોય નિષેધવામાં આવ્યો છે. શુભના અનેક પ્રકાર છે, અસંખ્ય પ્રકાર (છે). શુભભાવ એ વ્યવહાર પ્રભાવના.. પણ એ બધો શુભભાવ તો નિષેધવામાં આવ્યો છે. આહા..હા...! બહારમાં કોઈ સમજે માટે વ્યવહાર પ્રભાવના (કરે છે) એ (કંઈ પ્રભાવના નથી). એને શું સંબંધ છે ? એને શુભભાવ આવ્યો

છે એ વ્યવહાર પ્રભાવના. નિશ્ચય સ્વભાવની એકાગ્રતા અંદર છે એ નિશ્ચય પ્રભાવના અને શુભ(ભાવ) આવ્યો છે (એ) વ્યવહાર. એ પણ નિષેધવામાં આવ્યો છે. આહા..હા...!

(આવું સાંભળીને) પછી ‘સોનગઢ’વાળાનું એકાંત છે કહે ને ! વ્યવહારથી કંઈ પણ થાય, પાંચમો આરો છે, હલકો આરો (છે) અને એકલી નિશ્ચય નિશ્ચયની વાતું કરો. એમ કહે. બાપુ ! માર્ગ તો આ છે, ભાઈ ! અને તે પણ હિતને માટે છે, ભાઈ ! આ દેહ છૂટીને ચાલ્યો જાઈશ, બાપા ! એ વ્યવહારના પક્ષથી ધર્મ માનીને મિથ્યાત્વ સેવી... આહા..હા...! ક્યાંય અજાણ્યા ક્ષેત્રે (ચાલ્યો જાઈશ). વિશેષ તો મિથ્યાદષ્ટિ નિગોદમાં જાય એની વાત છે. અને ચૌદ બોલમાં પશુ થાય એવો પાઠ છે. પશુ ! ‘સમયસાર’માં છેલ્લે ચૌદ બોલ છે ને ! પશુ ! ‘પશ્યતિ ઇતિ પશુ બધ્યતે’ મિથ્યાત્વથી બંધાય છે એ બધા પશુ છે. આહા..હા...! અને એ પશુમાં અવતાર (થાય) એ નિગોદ પણ પશુ છે ને ! તિર્યચ છે ને ! નિગોદ તિર્યચ છે ને ! આહા..હા...!

જેની શ્રદ્ધા વ્યવહારથી થાય, નિશ્ચયનો લાભ થાય, એવો જે મિથ્યાત્વ ભાવ (છે)... આહા..હા...! તેના ફળ તરીકે તો નિગોદ છે અને નિગોદ તરીકે જાય એને પશુ પણ કીધા છે. આહા..હા...! ચૌદ બોલ પાછળ આવે છે. તત્, અતત્, એક, અનેક (વગેરે). (શ્લોક) દીઠ પશુ છે. ચૌદ બોલ પાછળ આવે છે. (શ્લોક) દીઠ પશુ... પશુ (કીધા છે). સંસ્કૃતમાં એનો અર્થ કર્યો છે. ‘પશ્યતિ ઇતિ પશુ, બધ્યતિ ઇતિ પશુ’ આહા..હા...! બંધન એટલે મૂળ તો મિથ્યાત્વ. મિથ્યાત્વથી બંધાય છે તે પશુ છે. આહા..હા...! અને તેના ફળ તરીકે પશુમાં જશે. આહા..હા...! ભાઈ ! બહારમાં કોઈ મદદ કરે (કે), આટલું કર્યું હતું ને !

‘રામવિજય’ના ગુરુ ‘પ્રેમવિજય’ હતા ને ! શ્વેતાંબર ! આ ‘રામવિજય’ના ગુરુ મરતાં બિચારા બોલી ગયા, અરે..રે...! મેં જૈનધર્મનો વિરોધ કર્યો છે. મને કોઈ ભેદજ્ઞાન સંભળાવો. છાપામાં આવ્યું હતું. શ્વેતાંબર ! આહા..હા...! છેવટે એને બિચારાને મરતાં થઈ ગયું, મેં જૈનધર્મનો વિરોધ કર્યો છે. આહા..હા...! મને હવે કોઈ ભેદજ્ઞાન સંભળાવો. કોણ સંભળાવે ? બીજા કહે, ના, ના સાહેબ ! આપે તો બહુ કામ કર્યા છે ! આપે તો (બહુ કર્યું છે). આહા..હા...! શું થાય ? અરે..રે...! દુનિયા રાજી થાય અને માને એટલે શું ? મિથ્યાત્વનો નાનામાં કણ, શલ્ય પણ અનંત અનંત સંસારનું કારણ છે. આહા..હા...! ચારિત્રદોષ એ જુદી વસ્તુ છે.

‘દર્શનપાહુડ’માં પહેલાં (ત્રીજી ગાથામાં) કીધું ને ! ‘દંસણપટ્ટા ણ સિજ્ઞંતિ’ ‘સિજ્ઞંતિ ચરિયમટ્ટા’ ચારિત્રબ્રષ્ટ હશે, ચારિત્ર નહિ હોય ઈ સીઝશે. એની દષ્ટિમાં ખ્યાલ છે કે, મારામાં દોષ છે. ‘દંસણપટ્ટા ણ સિજ્ઞંતિ’ પણ દર્શન – શ્રદ્ધાબ્રષ્ટ છે... આહા..હા...! એ મુક્તિએ નહિ જાય. ‘સિજ્ઞંતિ ચરિયમટ્ટા’ સમકિત હશે ને ચારિત્ર નહિ હોય, ચારિત્રના દોષ સેવતો હશે છતાં એના ખ્યાલમાં છે કે, આ દોષ છે. એ આગળ એને ટાળીને સ્થિર

થઈને મોક્ષ જશે. 'સિજ્ઞાંતિ ચરિયમદ્વા' એવો પાઠ છે. આહા..હા...! અહીં (અજ્ઞાની) એકલા વ્રત ને નિયમ ને ક્રિયાઓ, વ્યવહારની વાત (કરે) એનાથી મોક્ષ થશે (એમ કહે). આ..હા...! શું થાય આમાં ?

અહીં (કહે છે), 'પરમાર્થ મોક્ષહેતુથી જુદો, જે વ્રત, તપ વગેરે શુભકર્મસ્વરૂપ મોક્ષહેતુ કેટલાક લોકો...' એટલે પેલા વિદ્વાન જે કીધા હતા તે. 'તે આખોય નિષેધવામાં આવ્યો છે; કારણ કે તે (મોક્ષહેતુ) અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો...' આહા..હા...! વ્રત ને તપ ને ભક્તિ ને પૂજાનો ભાવ... આહા..હા...! એ તો અન્યદ્રવ્યના સ્વભાવવાળો હોવાથી 'અર્થાત્ પુદ્ગલસ્વભાવી) હોવાથી...' આહા..હા...! એ રાગની ક્રિયા (છે) એ પુદ્ગલસ્વભાવી છે, આ..હા...! એ ભગવાનસ્વભાવી નહિ. આહા..હા...! એક લીટી, એક ગાથા પણ બરાબર સમજે તો (કલ્યાણ થઈ જાય). પણ એમને એમ મોટા મોટા થોથા વાંચે ને એ..ઈ..! દસ-દસ હજાર, વીસ-વીસ હજાર માણસ ભેગું થાય. ઓ..હો..હો...! ભારે કર્યો, ભારે કર્યો (એમ લોકો કહે).

મુમુક્ષુ :- ભારે કર્યો !

ઉત્તર :- ભારે એટલે આમ તો અનુકૂળ એમ કહેવા માગે (છે). ભારે પ્રભાવના થઈ ! સભામાં વીસ હજાર માણસ ! આ..હા..હા...! એમાં શું થયું ? કીડીયુંનાં ઢગલા બધા ભેગા થયા એટલે. કીડીના ઢગલા ભેગા થાય એટલે કંઈ ઈ માણસની સંખ્યા ગણાય ? આહા..હા...!

અહીંયાં પ્રભુ કહે છે, 'કુંદકુંદાર્યાદેવ', 'અમૃતચંદ્રાર્યાદેવ' મહાસંત ભગવંત સ્વરૂપ છે, એ એમ કહે છે, આ..હા...! કે, વ્રત ને તપ ને શીલ ને સંયમ ને દમન એ અન્ય દ્રવ્યનો સ્વભાવ છે, ભાઈ ! તારા દ્રવ્યનો સ્વભાવ નહિ, પ્રભુ ! આહા..હા...! એ તો પુદ્ગલ દ્રવ્યનો સ્વભાવ છે, ભાઈ ! આહા..હા...! છે ?

'અન્ય દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો (અર્થાત્ પુદ્ગલસ્વભાવી) હોવાથી તેના સ્વ-ભાવ વડે જ્ઞાનનું ભવન થતું નથી...' એ વ્રત ને તપ ને ભક્તિ લાખ, કરોડ, અબજ કર તું. આહા..હા...! 'છ ઢાળા'માં આવે છે ને ! 'લાખ વાતની વાત, નિશ્ચય ઉર આણો, છોડી જગત દ્વંદ્વ ફંદ નિશ્ચય આતમ ઉર ધ્યાવો' 'છ ઢાળા'માં આવે છે. આહા..હા...! પહેલાના પંડિતો(એ) બહુ સારું કામ (કર્યું છે). 'ટોડરમલજી', 'બનારસીદાસ', 'ભાગચંદજી' બહુ કામ કરી ગયા, માળા ! આહા..હા...! ભલે ગૃહસ્થાશ્રમમાં (હોય) પણ દર્શનશુદ્ધિની બહુ સરસ વાત (કરી ગયા). આહા..હા...!

'તેના સ્વ-ભાવ વડે જ્ઞાન...' એટલે આત્મા. વ્રત ને તપ ને ભક્તિ આદિના રાગથી આત્માના જ્ઞાનનું 'ભવન થતું નથી...' એથી આત્માનો નિશ્ચય સ્વભાવ શુદ્ધ છે, તેનું થવું નથી. આહા..હા...! આ વ્યવહારની આટલી આટલી ક્રિયાઓ લાખ, કરોડ કરે (પણ) કલેશ છે, કહે છે. એનાથી આત્માના સ્વભાવનું પરિણમવું એ નથી. આહા..હા...! આકરું કામ,

પ્રભુ !

‘તેના સ્વ-ભાવ વડે...’ એટલે પુદ્ગલસ્વભાવ વડે એટલે વ્રત, તપના વિકલ્પ એ પુદ્ગલ સ્વભાવ. એનાથી આત્માનું ભવન થતું નથી. એનાથી આત્માની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્ર થતું નથી. ‘-માત્ર પરમાર્થ મોક્ષહેતુ જ...’ પરમાર્થ મોક્ષનું કારણ જ. અહીં તો ‘જ’ લગાવી દીધો છે. ‘એક દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો...’ આહા...હા...! એક જીવદ્રવ્યના સ્વભાવવાળો મોક્ષહેતુ. જીવદ્રવ્ય જે છે, પ્રભુ ! એનો સ્વભાવ તદ્દન વીતરાગી આનંદ, શાંતિ, અતીન્દ્રિય પવિત્ર ભગવાન... આહા...હા...! એ એક જ ‘દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો...’ અને એ દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો મોક્ષમાર્ગ છે. આ...હા...હા...! આવું સ્પષ્ટીકરણ કરવા જાય તો કહે, એ.. એકાંત છે, એકાંત છે. પણ આમાં... બાપુ !

મુમુક્ષુ :- આચાર્યનું છે પણ છપાવ્યું તો ‘સોનગઢે’ ને !

ઉત્તર :- ‘સોનગઢે’ છપાવ્યું હોય તો ભલે છપાવ્યું. ગમે તેણે (છપાવ્યું હોય) ભાવ, શબ્દો કોના છે ? અનંત તીર્થકરો, અનંતા કેવળીઓ (આ કહે છે). ‘કુંદકુંદાચાર્યદેવ’ કહે છે એ સર્વજ્ઞો કહે છે તે કહે છે. આ...હા...હા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ હજાર વર્ષ પહેલા થયા. પણ અનંત તીર્થકરો ને કેવળીઓ ને સંતો કહે છે તે કહે છે. આહા...હા...! એની પરંપરા (છે) એ સર્વજ્ઞની પરંપરા છે. આહા...હા...! ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ છે ને ! આ...હા...! ભગવાન અનંત સંતો અને ભગવાન કેવળીઓ થયા, તેના સ્વભાવના અનુસારે પરમાર્થે ભગવાન ‘અમૃતચંદ્રાચાર્યદેવ’ કહે છે. આહા...હા...!

‘માત્ર પરમાર્થ મોક્ષહેતુ જ એક દ્રવ્યના સ્વભાવવાળો...’ જોયું ? એ જીવસ્વભાવી છે. આ...હા...! વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ - રાગ પુદ્ગલસ્વભાવી છે, અન્ય દ્રવ્યસ્વભાવી છે. ત્યારે સાચો મોક્ષનો માર્ગ એક જીવદ્રવ્યસ્વભાવી છે, એક જીવદ્રવ્યસ્વભાવી છે. પુદ્ગલ વ્યવહારનો અને નિમિત્તનો એમાં કાંઈ સંબંધ ને સંગ નથી. આહા...હા...! અરે...રે...! અનંત તીર્થકરોનો આ માર્ગ છે, ભાઈ ! ભગવાનના વિરહ પડ્યા, પ્રભુ રહ્યા ત્યાં. આહા...હા...! અને માર્ગને કંઈ જુદી જુદી રીતે મલાવે. સાંભળનારાને ખબર ન હોય એટલે રાજી રાજી થઈ જાય. આ...હા...! અરે... પ્રભુ ! આ...હા...!

વ્રત ને તપ ને જેટલા શુભભાવના ભાવ ને અસંખ્ય પ્રકારના આચરણ, એ બધો પુદ્ગલસ્વભાવી છે. આ...હા...હા...! માટે તે મોક્ષના હેતુનો નિષેધ કર્યો છે. એક જીવદ્રવ્યસ્વભાવ, એક જીવદ્રવ્ય પોતાનો ભગવાન ! આ...હા...! વિકાર તો એક સમયની પર્યાયમાં છે. બાકી આખું દ્રવ્ય તો પવિત્ર ધામ છે. આ...હા...! ધ્રુવધામ મોટો પરિપૂર્ણ ગુણથી ભરેલો ભગવાન છે. એનો સ્વભાવ - એકદ્રવ્યસ્વભાવી - એક જ દ્રવ્ય. એમાં બીજા દ્રવ્યના સંગ ને નિમિત્તની જરૂર નહિ. આહા...હા...!

એક દ્રવ્યસ્વભાવી એટલે કે જીવસ્વભાવી ‘હોવાથી તેના સ્વભાવ વડે જ્ઞાનનું ભવન

થાય છે? તે દ્રવ્યના - જીવના સ્વભાવ વડે જ્ઞાન એટલે સ્વભાવનું (એટલે કે) જ્ઞાનનું, શ્રદ્ધાનું, શાંતિનું, આત્માનું પરિણમન થાય છે. એક દ્રવ્યના સ્વભાવ વડે શુદ્ધ પરિણમન થાય છે. બાકી અન્ય દ્રવ્યનો જે રાગાદિ સ્વભાવ (છે) એ બધો પુદ્ગલનો સ્વભાવ છે. વિશેષ કહેશે...

શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !

સમયસારની ૩૨૦મી ગાથાની શ્રી જયસેનાચાર્યદેવની ટીકામાં આવે છે કે આત્મા એ મોક્ષનો માર્ગ અને મોક્ષની પર્યાયથી ભિન્ન છે. મોક્ષની પર્યાયનો કર્તા આત્મા નહિ, ધ્રુવ નહિ. આવી વાત છે ! કેમ કે કર્તા હોય તો બે એક થઈ જાય જેમ, એક સત્તાવાળું દ્રવ્ય બીજા સત્તાવાળાને કાંઈ કરે તો બન્ને એક થઈ જાય તેમ. ભગવાન આત્માની સ્વભાવ સત્તા અને વિભાવ સત્તા બે સત્તા જ ભિન્ન છે, બન્ને હોવાપણે ભિન્ન છે. માટે, હોવાપણે ભિન્ન તે સ્વભાવ તે વિભાવને કેમ કરે ? સ્વભાવની પર્યાય તે વિભાવને કેમ કરે ? ન જ કરે. સ્વભાવ પર્યાય જે છે તે વિભાવ પર્યાયની કર્તા નથી. ભગવાન આત્મા આસ્રવ સત્તાનાં હોવાપણાનાં ઉદયભાવથી તો ભિન્ન વસ્તુ છે. ઉદયભાવ એ તો ભાવબંધ તત્ત્વ છે અને સ્વભાવ અબંધતત્ત્વ છે; તેથી અબંધતત્ત્વ એ બંધતત્ત્વનો કર્તા નથી. જો કર્તા થાય તો એ બન્ને એક થઈ જાય, પણ એમ છે નહિ. હવે, જે વીતરાગી પર્યાય થઈ તે આસ્રવની કર્તા નથી. તે વીતરાગી પર્યાય આસ્રવની પર્યાયને અડતી જ નથી, આલિંગન કરતી જ નથી. જો આલિંગન કરે તો બન્ને એક થઈ જાય. વીતરાગી પર્યાય અને આસ્રવની પર્યાય બન્ને ભિન્ન છે. મૂળ સિદ્ધાંત તો એ છે કે જેનું હોવાપણું ભિન્ન છે તેને બીજું હોવાપણું અડી શકતું નથી; અડી શકતું નથી માટે કર્તા નથી.

આમ ત્રણ ભિન્ન સત્તા થઈ : (૧) સ્વદ્રવ્ય અને પરદ્રવ્ય એ ભિન્ન સત્તા છે માટે પરનો કર્તા નહિ. (૨) સ્વાભાવિક વસ્તુ અને તેની નિર્મળ પર્યાય તેનાથી આસ્રવ પર્યાય તદ્દન ભિન્ન છે. આસ્રવભાવ ઉદયભાવ પણ પરદ્રવ્ય છે માટે દ્રવ્ય અને તેની નિર્મળ પર્યાય પણ તે આસ્રવભાવ-પરદ્રવ્યની કર્તા છે નહિ અને (૩) વીતરાગી પર્યાય અને દ્રવ્યની સત્તા એક નથી. એક સામાન્ય સત્તારૂપ ધર્મ છે અને એક વિશેષ સત્તારૂપ ધર્મ છે. બે એક સત્તાપણે નથી, બન્ને સત્તા ભિન્ન છે માટે, ભિન્ન સત્તા હોવાથી દ્રવ્ય એ વીતરાગી પર્યાયનો પણ કર્તા નથી. મોક્ષમાર્ગની પર્યાયનો-મોક્ષની પર્યાયનો પણ દ્રવ્ય કર્તા નથી.

-પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી, આત્મધર્મ નવેમ્બર-૨૦૦૬